

A szabadságharc érdemjelei

A szabadságharc előtti korból hazánkban többféle polgári és katonai érdemrendet ismerünk. Ezek közül egyik-másik közel százéves multra tekinthetett vissza. Az osztrák rendjelek mellett voltak magyar alapításúak is, azonban a nemzeti jelleg legfeljebb csak az elnevezésben nyilvánulhatott meg, különben az udvar egységesítő politikájának megfelelően a monarchia sokféle állampolgára — nemzetségre való tekintet nélkül — bármelyiket egyformán elnyerhette.

A forradalommal kivivott 48-as törvények mint sok más kérdést, az érdemrendek körüli visszásságokat sem rendezték. Március 15-ike után közel egy esztendőnek kellett eltelnie, míg a kérdés megérett és az új, a magyar érdemjel megszületett.

Pedig már korábban is szükség lett volna arra. A Délvidéken meginduló harcok az önfeláldozó hősiesség tettek számos oly példáját követelték, melyek a látható elismerést joggal megérdemelték volna.

Mészáros Lázár hadügyminiszter a katonákhoz intézett buzdító szövegében* már 1848 július 26-án közölte az új érdemjel alapításának tervét azzal az ígérettel, hogy *„... a hőstetteket, mellyek már eddig is dicsőitenek, és mellyeket még bizton vár a nemzet, meg fogja jutalmazni tudni e haza...”* A Pesti Hírlap augusztus 1-i számában ugyancsak közölte az örvendetes eseményt: *„... a magokat kitüntetőket a haza egy magyar jellel fogja díszíteni...”*

Ezután hónapokig semmi sem történt. A december 20-i ülésen Kossuth bejelentette, hogy a kormány az új érdemjelek ügyében intézkedett. Mészáros Lázár emlékirataiban olvassuk, hogy ez az intézkedés két tervezet megbeszélése volt. A pesti javaslat szerint egy magyar becsületrend (a vitézségi érem régebbi neve), a debreceni szerint pedig egy érdemjel alapítását vették tervbe.

A közbejött események miatt a tervek nem valósulhattak meg, *„... a tervet elejtették, s a kormány költözésekor, futásában, el is szórta azt”*.

1849 február havában ismét — most már harmadszor — napirendre került az érdemjel kérdése. Kossuth a honvédelmi bizottság egyik ülésén bejelentette, hogy ugyan nem híve az udvaroknál divatozó kitüntetéseknek, de most már szükségesnek tartja az érdemjel elkészítését, mert a katonai érdemjelek nem csak jutalmul szolgálnak, hanem buzdításul is. A hadügyminiszter intézkedjék, hogy az érdemjelek, ha szerény alakban is — míg más díszesebbek készülnek —, mielőbb elkészíttessenek. A rendelkezés végrehajtása nem ké-

sett. Néhány nap múlva — március 2-án — végre napvilágot látott a kormány rendelete:*

„Hogy az olly annyira szorongatott haza érdekében szerzett érdemek késelem nélkül jutalmaztathassanak meg, egy katonai érdemdiszjel felállítására rendeltett el, s a diszjelek készítésére a kormány részéről a szükséges lépések megtétek, de mivel ezeknek kiállítására hosszabb időt igényel, addig, míg elkészülénének, ideiglenesen ezek helyett egyszerű érdemjelek fognak kiosztatni, három osztályban.”

A rendelet további része ismerteti a rendjelek leírását és megszerzésének feltételeit.

Az első osztály jele sugarakkal díszített ezüst csillag, melynek közepét arany babékoszorú és szintén aranyból készült kettős kereszt ékesíti. Önálló parancsnokságot viselő tábornokok és törzstisztek „*kitűnő*” tetteikért nyerhetik el.

A második osztály ideiglenes pótdíszjele ezüsből készített babékoszorú, mely mint csat, égő piros szalagra van alkalmazva, a koszorú közepén tiszta aranyból készült kettős kereszt díszíti.

Ez a díszjel azok számára van rendelve, kik veszedelemben jó sikerrel teljesítik kötelességüket, vagy olyan nagy tetteket visznek véghez, melyekhez nem csak egyéni vitézség, hanem „*hadi kombináció*” is kell, s melyekből az államra nevezetes haszon árad.

A harmadik osztály hasonló a másodikhoz, azonban kisebb méretű és a kettős kereszt elmarad. Az egykori előírás szavai szerint,

„... ezen kitüntető jelre mindenmű rangbeli katona tehet érdemet, mert az a személyes bátorságért szolgál jutalmul...”

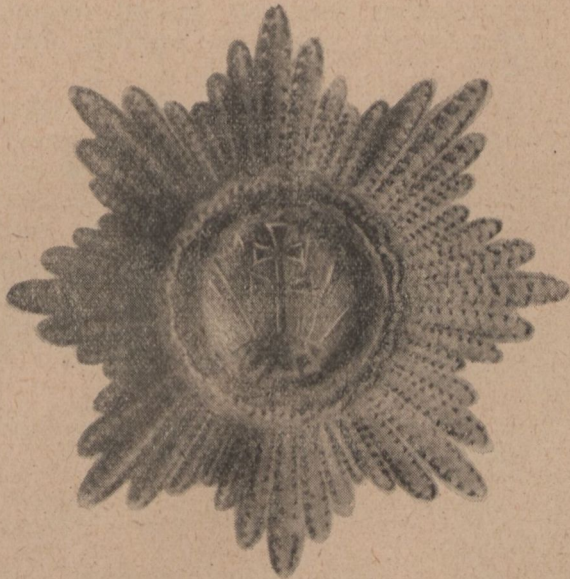
szóval oly tettek, melyek általánosan elvannak hőstetteknek ismerve a katonai életben.

A harmadosztályú érdemjel koszorúja nem egyformák, a babérlevél és szalagcsokor alakja szerint hat különböző változatát ismerjük. Ennek magyarázata a különböző helyeken való előállításban rejlik. A koszorúkat ugyanis nem egységesen rendelték meg, hanem a magasabb parancsnokok (Görgei, Bem, Klapka, Perczel, stb.) saját maguk szerezték be, tetszés szerinti helyen.

Mindhárom fokozat elnyerhető volt új-

* 49. sz. Közlöny, 1848 július 28.

* 42. sz. Közlöny, 1849 március 2.

Elsőosztályú érdemjel

ból is — és ami egészen szokatlan —, egy meglévő magasabb fokozat nem zárta ki az alacsonyabb elnyerését.

A másodosztályú és harmadosztályú érdemjelek a mell baloldalán viselendők, az első osztály viselését a rendelet nem szabályozta. Bem altábornagy különböző képein úgy látjuk, hogy a csillagot baloldalt, közvetlenül a másodosztályú érdemjel alatt viselte. A kitüntetést még megkapta Görgei és Batori, Schulcz Bódog ezredes is, Görgei azonban nem fogadta el, így nem is viselte, Schultz ezredesnek pedig olyan képét, melyen a kitüntetést viselné, nem ismerjük.

A kor demokratikus szellemére valló ne-

Másodosztályú érdemjel

vezetes újjítás, hogy köztízek tisztí rangot is nyerhettek a másodosztályú érdemjel elnyerése által. A szöszertí idézésre méltó szöveg így hangzik:

„Ha a másodík osztályú díszjelt köztízek vagy altisztí nyeri el, ha díszségre alkalmas, a díszjellel együtt az illető egyén legíjjabb díszti állásba s ílletménybe lépénd, ha pedig íllyenre képszéggel nem bírna, napídija kétszerzetik.“

Az érdemjel tulajdonosai számára élettogytíglani járadék ís díszítíva volt. Legénységnél a harmadcsztály után napi 10 p. krajjár, a másodosztály után — ha díszti alkalmazásra képszéggel nem bírna — kétszeres napídíj. A főtíszteknek szolgálatí idejúk alatt jára-

dék nem volt ílletékes, nyugállományba helyezés után a harmadosztályú érdemjelért a nyugdíj egyhármad részét, a másodosztályért — ezredesíg bezárólag — a nyugdíjnak a felét húzták póttíjaruléku élettogytíglan.

Nyugalmazott tábornokok, altábornagy és tábornagyzernagyok másodosztály után 1000 p. forintot, az első osztály után 1500 p. forint éví járadékot élveztek.

A rendelet íntézkedik az özvegyek és árva í járadékaról ís. Az özvegy a férje teljes járadékát kapja élettogytíga, a teljes árva pedig 24 éves koráíg.

Az első érdemjel odaitélese az alapító rendelet közlésével egyídőben történt. Ezt nem személy, hanem a 19. szerezred 3. zászlóalja kapta meg, a Cibakházánál lefolyt útközvetben tanúsított magatartásáért. A rendelet* szavai szerint:

„. . . a kitüntetés az összes legénységet egytől egyíg ílletí, . . . zászlójúk a 3-ík rendű érdemdíszjellel ékesítíttetí.“

A katonai érdemjelvények mellé még polgári ís csatlakozott, erre ís Mészáros Lázár emlékirataiban találunk utalást. Eszerint volt egy hadí-polgári érdemjel ís, az állami javaknak veszes és nehéz körülmények közt eszközölt megmentéséért, vagy fontos viszonyok közt tanúsított erélyes szolgálatíért adományozták. Ez a katonai érdemjeltől csak zöld szalagja által kölfönbözött volna. Ezzel szemben Vécsey Károly tábornok kétségtílenül eredeti katonai-polgári érdemjele (az aradí múzeum tulajdonában) némíleg eltér a katonaitól. A koszorú szélesebb, a babérlevelek kisebbek és sűrűbbek.

*

A sors úgy akarta, hogy a kormány az ideíglenesnek szánt érdemjelek helyett a vég-

Harmadosztályú érdemjel

legeseket már nem adhatta kí. A hadíesemények kedvezőtílen alakulása ezt a tervet derékban törté.

A szabadságharc után, Kossuth még tovább ís foglalkozott ezzel a kérdéssel. Gohl Odón a Nemzeti Múzeum tulajdonába került egy ideíg ismeretlen érdemkeresztről szóló fejtegetésében** a következő adatot közlí:

„N. B. E. kereszt, Kossuth Lajos íncíziatívíja folytán 1863-ban Olaszországban készítíttetí az 1848/49 szabadságharc alatt kiosztott vítézségi érdemkoszorúk helyettesítése végett. Kápolnai P. István (m. p.) alezredes.“

Ezek szerint tehát Kossuth a szabadságharc után, az ideíglenes érdemjelvények he-

* 42. sz. Közlöny, 1849 márc. 2., 1102/B rendelet.

** Numizmatikai Közlöny, II. éví. 1903.

lyébe díszesebb kivitelű érdemkereszteket készítettett volna, valószínűleg igen korlátozott mennyiségben.

Idők folyamán még három érdemkereszt került a Nemzeti Múzeum tulajdonába, az azonos szövegű felirat mellett mindegyik más-más kivitelű. Feltűnő íráshibákat figyelhetünk meg a feliratokon, ez is a külföldön való előállítását igazolja.

Az érdemkeresztek közel egyforma nagyságú, aranszegélyű, fehérzománcos máltai kereszttek. A középre helyezett zománcos korong közepén a magyar címer foglal helyet, különböző kivitelben. A címer körül a szegélyen felirat: *HŰ VITÉZSÉGÉRT A MAGYAR NEMZET.*

A hátlap hasonló az előlaphoz, azonban a felirata: *SZABADSÁGHARCZ 1849.*

Amint említettük, az érdemkeresztek nem teljesen egyformák. Leginkább eltér a többitől Wepler Ágoston alezredes példánya, ennél a felirat a kereszt szárain foglal helyet: *SZABA DSZAG HARZ 1849.* A hátlap felirata: *HOVITESEGERT A MAGYAR NEMZET* (így!).

Stahel Gyula honvéd főhadnagy — később az Egyesült Államokban altábornagy — hagyatékából származó érdemkereszt szalagja is megvan. Piros színű.

Kossuth Lajos 1863-ban még egy ezüst érdemérmét is veretett, azon légionisták számára, kik az 1848/49-i magyar honvédsereg tagjai voltak. „*Irataim*” 3. kötetében leírja, hogy az elkészítés költségeit az olasz kormány viselte, a tervezetet fiai készítették el. Végül megjegyzi, . . . „Talán nem fog a nemzet nehezitni, hogy a nemzet adományaképp osztottam ki, amit nem a nemzet adott.”

Az érem előlapjának felirata: *Függetlenségi harc MDCCCXLVIII—IX.*

A hátlap felirata: *Hű honvédeknek a magyar nemzet.*

A Honvéd Levéltár és Múzeum tulajdonában lévő érem szalagja fehérszínű, széles piros sávokkal.

*

Az 1849 április 3-án vívott szenttamási ütközet emlékére annak idején érdemjel készült.* Az események úgy hozták, hogy az érdemjeleket az illetékeseknek már át nem adhatták, a véres utcai harcokban résztvett katonák mellét az már nem díszíthette.

Az ütközet után *Osztrovszky* segédkorománybiztos *Kocsis János* szegedi aranyművesnek megbízást adott 6.000 darab érem elkészítésére. Az előírás szerint a császári

* Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848/49. évi forradalom idejéből. Pest, 1867. II. k.

érdemrendekhez nem volt szabad hasonlítani, sem kereszt, sem kerek formájú nem lehetett.

Az aranyműves az érdemjeleket elkészítette, de szállítani már nem tudta, mivel az osztrák csapatok időközben Szegedre bevonultak. *Kocsis* az érmeiket elrejtette és fenyegetések ellenére sem volt hajlandó rejtekhelyüket felfedni.

A békésebb idők beálltával a rendjeleket kiásta és 25 darab kivételével harangot öntöttek belőlük. Egy példány a Nemzeti Múzeum tulajdonában van.

Az érdemjel bronzból készült, nyolcszögletes érem. Az egyik oldalán

SZENT TAMÁS. ÁPRIL 3-án 1849.

felirat, a másik oldalon négyágú csillag látható.

A szabadságharc korának érdemjeleiről való megemlékezésünk nem volna teljes, a perlaszi csata emlékkeresztjének ismertetése nélkül. Egy példánya sem maradt meg számkra, a rendkívül érdekes történetét és leírását egykori periratokból* ismerjük.

Honvédeink a perlaszi tábor ellen 1848 szeptember 2-án heves rohamot intéztek. A csatában különösen kitűnt *Woronieczki Micisláv* ezredes, a lengyel szabadsághős két vadászszázada. *Hadik Gusztáv* tisztántúli nemzetőrségi parancsnok Nagybecskerekéről szeptember 3-án kelt jelentésében** tájékoztatta a hadügyminisztériumot az ütközet lefolyásáról. Különösen kiemelte *Woronieczki* és vadászai magatartását. „. . . A pesti vadászeregben a lelkesedés oly nagy és enyészhetetlen, hogy a kórházba érkezett sebesültek és csonkítottak is még mindig kiáltották: *Éljen a magyar!*” jelenti a nemzetőrségi parancsnok.

A szőregi veszített csata után *Woronieczki* fogásba került és hadbíróság elé állították. Elítélésénél súlyosbító körülménynek tekintették, hogy elfogatásakor „*Kossuth-rendjelet*” viselt. Halálra ítélték.

Kivégzése előtt tett vallomása fényt derít az emlékkereszt alapításának körülményeire.

— *Nem Kossuth rendjelet viseltem* — hangoztatja vallomásában —, hanem az ágyukereszthez (az 1814-ben alapított Hadseregkereszt ismertebb neve) hasonló ezüst keresztet, melyet a perlaszi ütközet emlékére saját költségemen verettem.

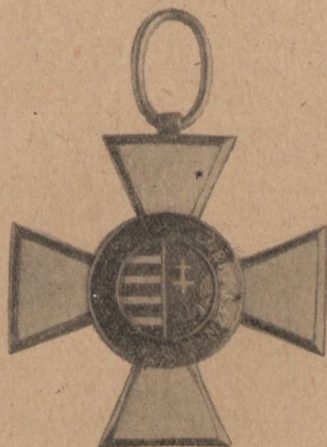
A kereszt egyik oldalának felirata a németnyelvű jegyzőkönyv szerint: „*Perlasz den 2. September 1848*”, a másik oldalon „*das 1-te ungarische Jäger Batallion*”. A keresztet csak vadászok viselhették.

A komorhangú, rövid jegyzőkönyvből mindössze ennyit tudhatunk meg az alapítás körülményeiről.

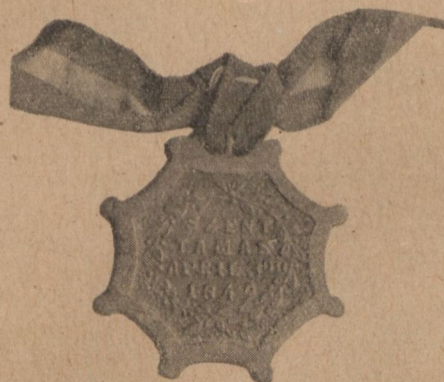
Woronieczki ezredes emlékkeresztjét elfogatásakor melléről letépték, annak talán örökre nyoma veszett. Az egykori pesti va-

* Pesti haditörvénytörvény 1849. évi Exh. No. 453. iratcsomó. Ismertette *Pálóczi Edgár* a Numizmatikai Közlöny XL. évfolyamában.

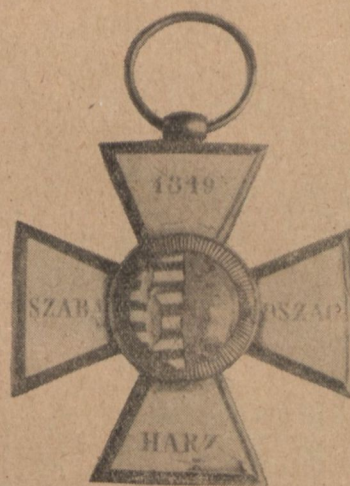
** 89. sz. Közölny, 1848 szeptember 6.

A szabadságharc után készült érdemkereszt

A szenttamási ütközet érdemjele

Wepler Ágoston alezredes érdemkeresztje

dászzászlóalj hős katonái is régen örök álmutakat alusszák, az ezüst keresztre már senki sem emlékszik.

Az emlékkereszt az utókor számára elveszett, de a hősök tettei örökemlékezetűek maradtak . . .

BIZTATÁS

Éljen a jól szebb jövőnek
Allunk küszöbén
Nem dönthetné meg ügyünket
Ezer cselszövény.
Annyi szent s hő fohász után
Szép hazánk ege
Derül végre s oszladozik
Sötét fellege,
Nem hisszük már, hogy a vén sors
Le tud küzdeni;
Ifjú erők ellen ő fog
Csatát veszteni.
Eddig távolban kerestünk
Módot és utat:
Mit, hogy tenni? s a józanész
Közelben mutat:
„Testvérek vagyunk” e szóban
Az egész titok:
Dicső, hogy itt összevágznak
Gondolatitok!
Szent legyen hát e „testvériség”
Nyujtsatok kezét:
Ez igaz út és bennünket
Célunkhoz vezet.
Félre címzetes niúság!
Ne légy akadály;
Való jó helyett te még csak
füstöt s gőzt adál.
Minek nekünk rangkülönbség,
Hisz mind dolgozunk!
Ki szánt, ki gyárt, ki pedig ír.

És — gondolkozunk.
Egyetlen cél: „Boldogulni”.
Mit mind akarunk:
Ez meglesz, már nem hevervén
Eszünk és karunk;
Mert tudjuk, hogy csak ész s munka
Boldogít hazát:
(Nem kiváltság) s ha tiszteljük
Egymás igazát.
Váltogatva jó majd édes,
Aztán keserű:
Míránk nézve következik:
Borúra derű.
Föl is annyi, mint lefelé
Fordul a kerék;
Mienk lement, most fölkerül
Nemde ez derék!
Nem táplálunk ettől fogva
Soha téged, és
Kebleinkből számkivetünk
Nyüzgő csüggedés
Bátran tettekre buzdítunk
Példával alant;
Míg felül dicsőre, nagyra
Lelkesít a lant.
... Hazug a példaszó is, hogy
Éppen a magyart
Átok verté volna s azért
Soh együtt nem tart.
Ily esztelen önámítás
Kárhozást tenyész:

Pulyává tesz, kétségbe ejt
S nemzetet enyész.
Hogy Isten csak mi irántunk
Volna mostoha:
Józan ésszel ezt elhinni
Nem lehet soha.
Párt, vizály volt s lesz, míg létez
Külön vélemény:
Másutt is volt, utóbb is lesz
Ily korcs szülemény.
... De ki hon ellen vét, érje
Szánó nevetés;
S mint érdem, legyen tőlünk
Bére — megvetés.
E hazában a természet
Jóléttel kínál:
Bolondokul szomjazzunk-e
Forrásainál?
Gyáva vár, míg a sült galamb
Szájába repül;
Aki férfi, példát mutat
másnak szerepül.
Most e hon nem ismeretes, csak
Tokaji bora;
De akarjuk s jövend neki
Majd csodált kora.
Pályánknak új irányában
Ez a jeladás:
Hogy megfutiuk „Becsületünk”
Legyen fogadás.

Táncsics Mihály.